

פחם צהוב

כיצד נוכל לרתום את ההרעשה הבלתי פוסקת של זעזוע וחירום וסבל בעולמנו כדי להפיק אנרגיה וחוסן קולקטיבי? איך פועלים וחיים ביחד בעולם שכל הזמן מבדד ומזעזע אותנו והורס את המערכות הסביבתיות והחברתיות שבתוכן אנו חיים? האחים פוסט בודקים כיצד קשרים חברתיים מפורקים הופכים לערך, ופחם צהוב מתעל רגשות לאנרגיה.

מאמר מאת האחים פוסט יוני 25, 2021

סיפורו הקצר של סיגזמונד קרז'יץ' נובסקי (Krzysztof Krzizhanovsk) משנת 1939, *פחם צהוב*, מספר על גילוי של מקור אנרגיה חדש, שהוא זול ושופע יותר מכל מקור אחר: זדון, חרדה, שנאה, תוקפנות וסבל אנושי, המשקעים העלומים של יחסי גומלין מרושעים – כל אלה מזווקים לכדי אנרגיה בלתי נדלית. כדי להשתמש באנרגיה זו האנושות מעצבת מחדש את המרחבים הציבוריים והפרטיים ואת מערכות היחסים החברתיות במטרה להפיק תחושות רעות, ומקימה מתקני אכסון רבים כדי לתעל את פרצי העוינות והכעס ברמה הגלובלית והמקומית. קרז'יץ' נובסקי ממסגר מחדש את הכלכלה הגופנית והאקולוגית ומצביע על קשר בין החברתי, הפסיכולוגי והאקולוגי, שבמסגרתו מצב הרוח והיחסים בין ישויות מטופלים כאובייקטים בעלי יכולת פעולה אנרגטית עצומה.¹

אל מול העובדה שמבחינות רבות ומשולבות זו בזו העולם נמצא במצב של משבר מתמשך, סאטירה נבואית זו מציעה פתרון ייחודי למקרי החירום הפוליטיים והסביבתיים. תוך שימוש במשאב האינסופי, בר-קיימא והמתחדש – טראומה פסיכו-חברתית – הסיפור הופך את עודפות המצוקה למקור לאופטימיות. חוסר יציבות מציף כל היבט של חיינו. במקום שבו פעם המודרנה ביקשה ליצור תחושה של ביטחון, הסוציולוג זיגמונט באומן (Bauman) מראה שמצב כזה של הפרעה מתמשכת ושינוי הם חלק בלתי נפרד מעולמנו, שבו "חוסר וודאות הוא הוודאות היחידה".² אפשר לתאר את זמננו כימים של חוסר ביטחון מתגבר שמייצר סובייקטים המוגדרים על ידי פגיעותם ומאיים על סביבות ומערכות מורכבות. הפגיעות הזאת מתחלקת באופן לא שווה בין ובתוך גופים שונים ויוצרת מצבים חופפים של כוח. השילוב בין התנאי חסר-התקדים של מגפת הקורונה, אסונות סביבתיים, אי-יציבות כלכלית, פרצי התקוממות קולקטיבית ואירועי הרס ספונטניים מבהיר שהמהומה והסבל רק ילכו ויתעצמו. תנאים יוצאים מן הכלל הפכו לכלל, והם מנוצלים תמיד על ידי ההון והשלטון גם יחד כדי לקדם מדיניות בזויה וארגון מחדש, דבר שנעמי קליין (Klein) הגדירה כ"דוקטרינת ההלם של הניאו-ליברליזם".³ אין יותר "אסון טבע"; כל משבר מקושר באופן יסודי לחומרים ולזרימה הסמלית של הקפיטליזם הגלובלי. נסיבות בלתי רגילות כמו המגפה או אירועי קיצון של מזג אוויר מגבירים את הנורמליזציה של האסונות בחברה, מעצימים ומחמירים את כל אותם גורמי לחץ, מתח, עימות, הדחקה, אי-שביעות רצון, שנאה, עוני וחוסר ביטחון כלכלי בחיי היום-יום. מאז ומתמיד העולם שלנו ניזון מהאסון של האחרים, פעל באכזריות בכל הרמות וכלפי כל המינים וריכז את העושר דרך הפיכת יצורים אנושיים ולא-אנושיים למשאבים שאפשר לנצל. האיום הבסיסי של הקפיטליזם הגלובלי העכשווי לחיים ולהתקיימות כדור הארץ מייצר אנרגיה רגזנית, תחושה של אבדון מתקרב ותסכול בקנה מידה עולמי. כיצד נוכל לרתום את ההרעשה הבלתי פוסקת של זעזוע וחירום וסבל בעולמנו כדי להפיק אנרגיה וחוסן קולקטיבי?

פחם צהוב הוא המשקע שנוצר מחילוף חומרים לא סימטרי, מרגעים של ניצול והישרדות מרה שמתרחשים בכל דרגה בסביבה שלנו – הנקודות בהן אנרגיה וחומר מחולקים באופן בלתי שווה, ישויות נפגעות, גופים מתחככים זה בזה, מערכות סוערות, וכאב מומר לטינה וזעם. בסיפורו של קרז'יץ' נובסקי, בני האדם, כקהילה גלובלית, מחליטים להפיק תועלת מהניכור ומשליטת זכויותיהם. הדבר הצריך חשיבה חדשה על האופן בו כוחות זורמים באקולוגיות מורכבות, כמו גם תכנון והסטה לאינטראקציות שליליות ומניפולציות של זרימת הגופים והדברים במערכת המכנית כדי לייצר כמויות גדולות ככל האפשר של אנרגיה שלילית. דלתות הוצרו, המוני אדם נדחסו לחללים צפופים, ורהיטים עוצבו מחדש באופן לא נוח. גלי שנאה, רוגז ופחד הניעו בוכנות והילוכים, כל אחד היה סוללה ומטען בו-בזמן, והתגובות שולבו בייצור. לחץ וטראומה רגשית לא הוגבלו עוד לחוויה הפרטית של הסובייקט אלא נחשבו לנכס קולקטיבי. הפרט היחיד, המורכב מיחסים משתנים והנתון תחת השפעות רגשיות, נתפש כחלק מאוסף מבוזר של חרדה משותפת. תחת הגדרת הרגש כמשאב, החוויה הנפשית של הציבור נתפשת כאחריות משותפת של הקהילה, ולכן תיעול התופעות השליליות אל המדינה תומך בקיימות, בניגוד להיגיון.

37 post.jpg

[1]

איזה טרסוויץ', פחם צהוב, 2015

מיצב תלוי-מקום עם פיגמנט תחמוצת ברזל צהבהבה. מבט הצבה, איזה טרסוויץ': הפרעות וריבויים ב-PGS סופוט. צילום: טומאש מריקס
כל הזכויות שמורות, באדיבות האמן ו-PGS) Sztuki Galeria Państwowa, סופוט, פולין

המרחב הרגשי האישי כביכול נחשב אם כן לא כפרטי אלא כמשאב חוזר, בין-סובייקטיבי ושיתופי שמיוצר באמצעות מפגשים חברתיים ממשיים. השקפה זו תואמת את קביעתו של הפילוסוף והסוציולוג הצרפתי ז'אן-מרי גויו (Guyau) כי רגשות ומצבי רוח אינם "שייכים" לישות מסוימת אלא צפים ועולים בפעולה הדדית בין פרטים בתוך סביבה חברתית. גויו ראה רגשות כ"כוח מושך" בין ישויות חיות ודוממות. כוח זה אינו ממוקם בסביבה וגם לא בפרטים עצמם, אלא נוצר בתמסורת הדדית במשך המגע ביניהם. מעניין שגויו האמין שהמפגשים הנפיצים ביותר אינם מתקיימים דווקא במגע פיזי ישיר אלא נוצרים "בתמסורת קבועה של תנודות עצביות ומצבים נפשיים".⁴ אלו הן התנודות הרגישות שפחם צהוב מבקש לרתום תוך ניצול האופן שבו מצבים נפשיים מזינים את עצמם ונבנים בתוך ההתרחשות בין עולמות פנים וחוץ כדי ליצור מערכת כלכלית משותפת וחיונית. כמו כן, החוקרת שרה אחמד (Ahmed) הציעה את המונח "כלכלות רגשיות" כדי לתאר כיצד רגשות הם תוצאה של מחזורי חברתיים וחומריים שמחברים בין הפרט לקהילה בעוד שהם מפרידים פרטים אחרים. רגשות אינם נתפשים כאפיון פסיכולוגי אישי אלא כ"אלה שפועלים בדרכים ממשיות ומסוימות כדי לתווך את היחס בין הנפשי והחברתי, ובין הפרט והקולקטיב".⁵ עבור אחמד, העובדה שהרגשות אינם שייכים לפרט מסוים היא מה שעושה אותם ליעילים ומחברים. בניתוח האופנים שבהם רגשות מנוצלים כדי להקים גבולות נפשיים ופוליטיים מחקה אופן דיבור גזעני ולאומני: "ביחד נשנא, והשנאה היא מה שמאחד אותנו".⁶

בנקודה מסוימת בסיפורו של קרז'י'ץ' נובסקי, בעלי בתי החרושת מבינים שהשנאה של העובדים כלפי ניצולם עשויה בעצמה להיות מוכפפת למטרות תעשייתיות ושבועזרת פיטורי עובדים הם יכולים להפיק אפילו עוד אנרגיה מגלי השביתות והמחאות. שימוש זה במצוקת העובדים כמשאב בעצמו מזכיר את אבחנתו המלומדת של פרנקו "ביפו" ברנרדי (Berardi) ש"הקפיטליזם מבוסס על ניצול של אנרגיה חומרית, והסמיו-קפיטליזם (semiocapitalis) עומד על הכנעת האנרגיה העצבית של החברה". עקב המעבר לעבודה בלתי מוחשית ומפוצלת על גבי רשת, הקפיטליזם כבר אינו זקוק לעובדים - במקום זאת הוא זקוק ל"תאי עבודה פרקטליים במצב של תת-שכר, מצוקה כלכלית, שאנושיותם ניטלה מהם".⁷ דאגה זו

של העובד היא לא רק תוצאה של אופני ייצור משתנים אלא היא-היא הדבר שבזכותו משגשג הייצור הקפיטליסטי - גיוס האנרגיה הנפשית שלנו לעבודה. גם תחושות השחיקה והלחץ, משבר האנרגיה הפרטי והקולקטיבי שלנו, הן מזון ללוע הניצול. בדיוק כפי שהרשתות החברתיות נבנות על עודפי אנרגיית החרדה של החברה על ידי הפיכת קשרים חברתיים מפורקים לערך, פחם צהוב כורה את הדינמיקות הלא-שוויוניות של מערכת במשבר ומתעל רגשות לאנרגיה. בשנת 1983, הסוציולוג ארלי הוכצ'ילד (Hochschild) טבע את המונח "עבודה רגשית" כדי לתאר כיצד מקצועות מסוימים דורשים מהעובדים לחוש או להשתיק רגשות מבוים, לחייך או לנהוג בקשיחות מופרזת.⁸ הניכור של העובדים מרגשותיהם, וכן הציפייה להתנהגות מגדרית "לפי הכללים", התפתח במקביל למחיקה זוחלת של גבולות הזמן והמרחב בין העבודה והחיים. תמורות בתהליכי הייצור לא רק שינו באופן יסודי את המשלב הרגשי והנפשי של הפעילויות שלנו אלא גם תיכנתו ושילבו את מנהיגיו החברתיים כעתודה של אנרגיה. כעת, כשהחיים בכללותם הפכו לצורה של עבודה ואנו תמיד "העבודה", הרגשות והתחושות שלנו הולכים והופכים למטרה לייצור ערך. הכוח וההיקף של הקפיטליזם הם כל כך נרחבים ועוצמתיים שהוא מחלחל אל כל ההיבטים של קיומנו, מזהם ומבזה את רשתות קשרינו המשפחתיים ומצמצם את כל היחסים האחרים לביטויים הנלווים ביותר.

בסיפורו של קרז'ני'בסקי, ההדים הרעים שהותירו אחריהם הליכי ייצור פוגעניים והטראומה שנלכדה בחומר נערמים כשפוכת אנרגטית, שארית של כוח שמצטברת ברקע. תפישה כזאת מצביעה על ראיות נראות ובלתי-נראות להתרחשויות בתוך כל סביבה שהיא, ומדגישה איך חפצים נטענים באינטראקציות ובהפרעות אנושיות ואל-אנושיות. כולנו נתקלנו בחללים ובחפצים שנשא עמם תחושה של טראומה. חלק מהצמחונים נמנעים מבשר בעיקר בגלל שלידים האנרגיה השלילית כתוצאה מחיים מקוללים ומוות נורא נותרת בבשר בעל החיים. פחם צהוב עשוי להיתפש כהתגבשות של העוצמות האלו, התגלמות של ההתעללות שמצטברת לאורך כל שרשרת האספקה, החל בתהליכים מולקולריים, ביולוגיים וגיאולוגיים וכלה בפעולות של כרייה, ניצול, זיקוק, חילוף והיפטרות. דרך מעקב אחרי דינמיקות כוח אלה, במיקרו ובמקרו, אפשר להבחין בתסבוכות מורכבות חוצות-מינים ולהתחיל לחשוב מחדש על איך החברה מארגנת את הייצור.

השפעה זו של המערבולות והסכסוכים בכל הדרגות מזכירה את הצעתו של אלכסנדר צ'יז'בסקי (Chizhevsky) שיונים בעלי מטען שלילי משתלבים בתוך אירועים אנושיים המוניים.⁹ הקוסמו-ביולוג הרוסי טען שתופעות של השמש קשורות בקשרים קרובים בפעילויות של אורגניזמים חיים. מלבד השפעתן של סערות גיאומגנטיות, שנוצרות כתוצאה מהתלקחויות הקשורות בכתמי השמש, על רשת החשמל, על התפשטות של חרקים ועל תפקודן של מערכות מקומיות וגלובליות, לכוחות אלה יש השפעה עמוקה על המערכת הניוירי-פסיכולוגית של האדם. צ'יז'בסקי הציע שההיסטוריה האנושית מקבילה למחזור פעילות כתמי השמש בן 11 השנים, שבו תקופות של תרדמה והתאמה אישית מתחלפות ברגעים של פעילות מקסימלית ואיחודים גדולים. עליה בקרינה היונית השלילית באטמוספירה מעלה את סף הריגוש ומעוררת אצל בני אדם נטייה המונית להגיב לתלונות ועלבונות קיימים בהתמרדויות, מהפכות ומלחמות. כוחות שכאלה עלולים להביא להתקוממויות מתמשכות ולהופעת תנועות ריאקציונריות ואי-רציונליות. אירועים של השמש גורמים להשפעות עצומות ברמה האטומית. הם טוענים אלקטרונים ומרטיטים את כל הישויות על פני האדמה, שמתאחדות ומצטברות לכדי האצה של חרדה משותפת, של רוח ההמונים. תיאוריה זו מציעה לא רק חילוף אינטימי ברמות עוצמה שונות, אלא גם מעניקה תובנות מנוגדות לאינטואיציה על האופן שבו התקוממויות ספונטניות נולדות, מתפשטות, מתאחדות ומתפתחות לתנועות קולקטיביות גדולות ממדים. לאור המהירות שבה מרד מתפשט בתקופות של עודף ריגוש המוני, צ'יז'בסקי מסכים עם ההיסטוריון הרומי טיטוס ליביוס שעיוותים חברתיים הם "מגפה מדבקת".

בשנה האחרונה הייתה לנו הזדמנות מיוחדת להיזכר בנפיצות הרבה של המוני אנשים בחלל משותף. אין זה צירוף מקרים שפעולות של זעם ומרד פוליטי צפו ועלו למעלה בזמן מגפת הקורונה. עלייתו של משבר אפידמיולוגי שכזה היא תוצאה של מערכת אגרו-כלכלית מושחתת, והוא התפשט דרך תנועות של בני אדם וסחורות לאורכו ולרוחבו של העולם תוך שהוא תוקף אתרים שבהם גופים באים במגע ומעצים את המצב הפגיע מלכתחילה של האוכלוסייה. השפעותיו הבלתי-שוויוניות של הוירוס, מריחוק חברתי, סגירת גבולות ומשטרי מעקב ועד מוות המוני, תחלואה ואבטלה, חיזקו את העלבונות הקולקטיביים והפרטיים בעוד שהם מדכאים את המשותף בחברה. השעמום והחדגוניות עקב התנועה המוגבלת, בנוסף לאיומים הפוליטיים והביולוגיים על החיים, יצרו מתח נפשי. הצורך האמיתי למניעת הדבקות הושמש על ידי השלטונות כאמצעי לביטול התקהלויות רבות משתתפים. אבל המצב יצא מכלל שליטה לגמרי ושום דבר לא היה יכול עצור את ההמון מלהביע את זעמו. הפגנות ופעולות של התנגדות אזרחית מתגברות בכל העולם והן נעשות רדיקליות יותר, מונעות באותה מידה ממטרות פוליטיות מוגדרות ומתסכול מתחושת חוסר האונים אל מול איום על החיים עצמם. באם הם צועקים ברשת, או מהמרפסות, או מתאגדים בהפגנות המוניות, הם דורשים את זכותם לחיים, לכבוד, לצדק ולהגדרה עצמית, כמו גם לבטא את כעסם על האופן שבו המדינה השתמשה בזעזוע של הוירוס כדי למנוע מהם את פרנסתם. איך פועלים וחיים ביחד בעולם שכל הזמן מבודד ומזעזע אותנו והורס את המערכות הסביבתיות והחברתיות שבתוכן אנו חיים? המחאה היום היא תגובה קולקטיבית לחוסר ביטחון כלכלי, תיעול של חרדה אל התלקחות זועמת.

אין זה מקרי שחוקרים מתחומים רבים רואים ברגשות מגפה שמתפשטת באוכלוסיות ומתפתחת בקצב של טור הנדסי. ברמה האישית והקולקטיבית, מתייחסים לרגשות כדבר שיש לשלוט בו, לאלפו, להפכו לרציונלי. חשוב להבין ש"רגשנות" היא לרוב הגדרה של מגדר וגזע, כאשר אנשים וקהילות מסוימים מושתקים עקב היותם "רגשניים מדי", דבקים מדי במאוויהם ה"בלתי-רציונליים". התקהלויות פתאומיות תמיד נתפשו כמסוכנות, מדבקות, בלתי צפויות ואלימות, שמצריכות הכנעה או כליאה. ההמון הבלתי צפוי והבלתי ניתן לשליטה - העדר, האספסוף, המתפרעים - מעורר פחד משום שהוא נלהב, משתנה ללא הרף, ומרכיב ומפרק את עצמו תוך כדי תנועה. לפעמים הריגוש הרוחני של אנשים בודדים מסתכרן כדי ליצור סובייקט פוליטי קולקטיבי שמפגין את כוחו דרך נוכחותו בחלל הציבורי. הצורות השוררות של פגיעות כלכלית,

חברתית, פוליטית וסביבתית נהדפות על ידי אימוץ חוסר היציבות כמנוע להתאגדות וכמכשיר לערער בו על הסדר המקובל. פעולות של התנגדות קולקטיבית מעוררות גינוי בדרך כלל בגלל אופיין הכביכול בלתי מתחשב; הן נתפשות כחסרות היגיון ותביעותיהן כלא עקביות ורגשניות. תנועות פוליטיות הדגישו לעתים קרובות את הצורך באחדות ובהירות, ואך ורק תביעות ברורות וחד-קוליות מתקבלות כלגיטימיות על ידי מוקדי הכוח השולטים. ובכל זאת, הרעש והפלורליזם של הציבור, הרחש והשאגה שמקבצים יחדיו הבדלים וחילוקי דעות ומאיימים בכאוס הם בדיוק מה שמעניק לקולקטיב את כוחו. במקום לדבר בלשון יחיד ובטון מרוסן, הרעם הקולקטיבי התת-קרקעי מטלטל את היסודות. כאשר מדינות ותומכיהן מבקשות להחזיר את הסדר תוך דיבור סמכותני, הקהל הרועש משמיע מה שסטפנו הרני (Harney) ופרד מוטן (Moten) תיארו כ"הקריאה לסדר מתוך הסדר".¹⁰

התנגדות קולקטיבית, תמיד בתנועה ותמיד משתנה, שואבת את כוחה מהמיזוג של רגשות ומצב הסכנה המשותף. אלה שנמנע מהם קולם מדברים מתוך קרבתם בזעם ומגיבים לוולגריות האיומה של מערכת שפגעה בהם בהטחת ניבולי פה וסיסמאות של השבת זכויות. היום יותר מתמיד תנועות ברחבי העולם ממירות את פגיעותן החברתית והסביבתית ואת חייהן בצל המוות, סבל ואבל וכלים שמשרתים את קיבוציותן. פעולות כאלו, של התנגדות שפונה להתמרמרות אינן מבקשות להפוך סבל ואלימות בעבר או בהווה לפטיש. הכעס הזה מתועל כ"בניית עולם" במובן שהוא מהווה ביקורת מתמשכת של העולמות שבהם אנו חיים בשונותנו. הוא מוליד מציאות רעיונית שונה, דורש אפשרות למשהו חדש. המרידות הקיומית של כאב רגשי שבא מהכנעה וזעזוע בכל הדרגות, המינים והמערכות מכוונת מחדש אל עידוד הסולידריות. בזמנים של מחסור ופגיעות, נוצר עודף של אנרגיה זועמת שנצבר במערכת חולה והרסנית ומותמר לכוח טהור. האנרגיות המוחשיות ההולכות ונבנות בהצטלבויות של טראומות מהדהדות ומשתלבות כדי להפיק תנועות מהפכניות הטרוגניות. כך רחש הרקע מעצב המוני גופים נפרדים ויוצר אווירה טעונה של אפשרות צפונה. ביחד, כוח זה מערער את סדר הדברים תוך החדרת רעש וריבוי. האנרגיה הזועמת הזו מנוצלת כבר זמן רב מדי כדי לשמר את אותה המערכת שמחזיקה אותנו במצב של הלא-והכנעה. האם נוכל לדמיין לעצמנו מחדש ולתעל את הזעם הרגשי שאנו חולקים, כמו החברה בפחם צהוב, כדי להביא לעולם יחסים חדשים ודרכים חדשות לחיים ביחד?

מאמר זה הוא חלק מגיליון מיוחד בשיתוף עם מכון התרבות של ליטא, בעריכת יוסטה יונוטיטה.

- 1. , 1939, from *Seven Stories*, translated by Joanne Yellow Coal Sigizmund Krzhizhanovsky, 1, Turnbull, GLAS New Russian Writing, 2006.
- 2. , Cambridge: Polity Press, 2000. *Liquid Modernity* Zygmunt Bauman,
- 3. , Toronto: Alfred A. Knopf *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* Naomi Klein, 3, Canada, 2007
- 4. Jean-Marie Guyau, *L'Art au point de vue sociologique*, 1887, 2nd edn. Paris: Felix Alcan., 4, pg. 2. Translated and quoted in Robert Seyfert, "Beyond Personal Feelings and Collective", 2012, 38 *Society Theory Culture Emotions: Toward a Theory of Social Affect*,
- 5. , Vol. 22, No. 2, summer 2004. 119. *Social Text* 79 Sara Ahmed, "Affective Economies,"
- 6. , Vol. 22, No. 2, summer 2004. 118. *Social Text* 79 Sara Ahmed, "Affective Economies",
- 7. , edited Gary Genosko & Nicholas Thoburn, Oakland: *After the Future* Franco "Bifo" Berardi, 7, AK Press, 2011
- 8. . *The managed heart: commercialization of human feeling* Arlie Russell Hochschild, 8, Berkeley: University of California Press. 1983
- 9. 1931, in Russian Cosmism, edited *The Earth in the Sun's Embrace*, Alexander Chizhevsky, 9, Boris Broys, New York: E-Flux, 2018
- 10. , *The Undercommons: Fugitive Planning and Black Study* Stefano Harney and Fred Moten, 10, New York: Minor Compositions, 2013

<http://tohumagazine.server288.com/he/article/%D7%A4%D7%97%D7%9D-%D7%A6Source URL: %D7%94%D7%95%D7%91>

Links

[1] <https://tohumagazine.com/sites/default/files/37%20post.jpg>